
Vlády, přestaňte financovat vědu

Vlády, přestaňte financovat vědu



8.12.2008, rubrika: Ekonomika, strana: 66, autor: Lukáš Kovanda, Irvington-on-Hudson
Byrokraté si nebezpečně podmaňují vědce skrze peníze z daní

„Globální oteplování je mantrou těch samých lidí, kteří před dvaceti třiceti lety horovali pro socialismus a pro masivní intervence do ekonomiky,“ říká William Butos, profesor ekonomie z Trinity College v americkém Hartfordu.

* Celkové výdaje na výzkum a vývoj v České republice roku 2007 odpovídaly 1,53 procenta HDP. Více než polovina prostředků, přesněji 54 procent, pocházela ze soukromých zdrojů – z podnikatelského sektoru. Je tato situace přijatelná, či ne?

Ve srovnání s vyspělými státy Ameriky a Evropy – Německem, Francií, Británií, USA – je půldruhého procenta příliš malým podílem. Na druhou stranu to, že polovina zdrojů – pokud je to pravda – přišla ze soukromých zdrojů, je velmi dobrým znamením. Mám problém s tím zbytkem, neboť jde o peníze daňových poplatníků, jež jsou přerozdělovány vládou.

* Proč je vládní financování horší než to, k němuž dochází prostřednictvím soukromého sektoru?

Někdy může být přínosné i vládní financování výzkumu a vývoje. Avšak proces, v jehož rámci peníze od vlády tečou, utváří další problémy. Vláda totiž prostředky přerozděluje podle klíče, který nejvíce vyhovuje jejím potřebám. Politici a lobbisté tak mají nepřiměřený vliv na to, jakým směrem se věda a výzkum ubírají.

* Je současný poplach kolem takzvaného globálního oteplování příkladem neblahého vyústění nepřiměřeného vměšování politiků do výzkumu?

Určitě. Ukazuje to, jak nebezpečné to vměšování je. Globální oteplování je mantrou těch samých lidí, kteří před dvaceti třiceti lety horovali pro socialismus a pro masivní intervence do ekonomiky. S tím ztroskotali, a proto si záminku ke státním zásahům do hospodářství našli právě v oteplování. Průšvih je, že vlády již své politiky přizpůsobily hrozbě globálního oteplování, a těžko tak budou podporovat cokoli, co tuto doktrínu byť jen zpochybňuje. Vlády nyní prostě mají velký zájem na tom, aby se nastolené paradigma neměnilo – aby se globální oteplování bralo za dané.

* A aby na základě této hrozby mohly intervenovat do ekonomiky a upevnily svoji moc? Věda ve službě moci?

Veřejnými penězi je financován převážně jen ten výzkum, který ony teze, že se Země nebezpečně ohřívá kvůli působení člověka, podporuje. Pak už je jen krůček k obhajobě opravdu masivních zásahů do ekonomik. Například Al Gore hlásá, že Spojené státy se musejí stát „ekonomikou zbavenou oxidu uhličitého“ během deseti let – k tomu je potřeba obřích zásahů do hospodářství. Mezi vědci přitom neexistuje jasný konsensus ani ohledně toho, že se Země vůbec otepluje, a už vůbec ne toho, že je toto oteplování způsobeno činností člověka.

* Nyní, v době finanční krize, se mnohem více než předtím zdá, že zabývat se globálním oteplováním je jen jakýmsi luxusem do časů klidu a hojnosti. Není globální oteplování jen bublinou, která splaskne pod tíhou palčivějších problémů?

Je to možné. Ale myslím, že jen tak ta bublina nespaskne. Existuje dost vědců, kteří míní, že se Země otepluje, a to dokonce kvůli činnosti člověka. Tito lidé často zastávají významné pozice přímo ve vládách, v OSN či ve vlivných vědeckých uskupeních. Problém oteplování je tak komplexní, že se vždy najdou vědecké argumenty, které vládám posvětit to, co je třeba. Vlády, lobbisté a mnozí vědci tlačili tak dlouho, až se globální oteplování stalo součástí obecného povědomí. Jakmile dnes vláda opře nějaký svůj krok o tvrzení, že tím bojuje proti oteplování, získává enormní podporu veřejnosti. Lidé v posledních deseti letech prostě chtějí být zelení.

* Ale jak se dostat z tohoto začarovaného kruhu ven?

Jedinou nadějí je, že vláda omezí financování vědy, či dokonce, bude-li to možné – v což nevěřím –, je zcela eliminuje. Ať ten problém vyřeší vědci jen mezi sebou, mimo politickou arénu! Ale ještě jednou, jsem velmi pesimistický stran toho, že tomu tak skutečně bude.

* Ve svých studiích kritizujete vzdělávací systém v USA a jeho financování, ale v Evropě a i v České republice je považován za metu hodnou následování. Kritizujete stav v USA, ale my jsme na tom ještě hůře – české mozky unikají do Ameriky.

Je pravda, že americké univerzity jsou mezi nejlepšími na světě. Otázkou však zůstává, zda to je díky masivním státním dotacím, které dostávají. Dám jeden příklad. Většina výzkumu je v USA prováděna univerzitními pracovišti. V minulosti tomu bylo tak, že přímo univerzity poskytovaly prostředky pro výzkum – a ten nesl velmi slušné ovoce. V USA, Británii, do jisté míry v Německu. Navíc tu byla nepeněžní podpora výzkumu ze stran mecenášů, privátních dárců či firem. Jinými slovy, v době, kdy vláda začala ve velkém intervenovat do vědy, zde nebyl žádný problém – výzkumná činnost byla plodná, úspěšně se objevovalo a vynalézalo. Žádná krize vědy nebo něco takového. Vláda se ale do financování vědy sama vnutila. Takže za tím, že je americký systém poměrně úspěšný, je třeba hledat kvalitní vývoj v období do padesátých let – než začal ve velkém intervenovat stát, jenž vědu směřuje určitým způsobem. Nikdo si nikdy nestěžoval, že financování pouze soukromníky a univerzitami je neodpovídající.

* Jaké jsou dopady rostoucího státního financování?

Dělá se tuze mnoho vědy. Nejlepší vědci nemají zpravidla problém získat prostředky od soukromých organizací, ti druholigoví žijí z vládních peněz, přičemž – ekonomickým výrazivem – dodatečný produkt jejich činnosti je vlastně nulový: vláda je dotacemi směřuje za určitým druhem výzkumu, ale jelikož příliš mnoho (druholigových) vědců badá podobnými způsoby nad podobnými problémy, nikdo z nich už na nic skutečně objevného nepřichází.

* Ekonom Thomas DiLorenzo mi nedávno v rozhovoru řekl, že v USA existuje již jen jediná významnější vzdělávací instituce – Grove City College –, jež není ani centem financována vládou.

Dělat uznávanou vědu je tam pak ještě mnohem obtížnější. Problémem jsou i slyšení před kongresmany. Při nich američtí zákonodárci posuzují tvrzení, teorie i praktická doporučení jednotlivých vědců, kteří před ně předstupují. Je to zásadní součást výzkumného procesu. Přitom předstoupí-li před Kongres vědec, jehož výzkum je hrazen ze soukromých zdrojů, je téměř automaticky znevažován a brán na lehkou váhu. Jinými slovy, badá-li ten který vědec za soukromé, nikoli vládní peníze, je jeho výzkum a priori považován za „poskvrněný“, neobjektivní. Ale věda, kterou platí vláda, ta je objektivní. I z řad mnoha vědců samých proto existuje silná motivace, aby se vždy do financování výzkumu snažili „zátáhnout“ vládu.

* Je to něco na způsob efektu vytěšňování, kdy financování vědy státní sférou postupně vytlačuje financování sférou soukromou?

Přesně tak. Týká se to hlavně základního výzkumu, tam má vláda na financování lví podíl. Aplikovaná věda a výzkum v oblasti technologií je zato z poměrně velké míry záležitostí soukromého financování. Je zde totiž jasný produkt – firmy zřetelně těží z toho, co jimi placení vědci objeví, vynalezou a patentují. To je důležité. Může-li být práce vědců vztahena k finálnímu produktu, který bude požadován spotřebiteli, bude jistě i firmou financována. Ekonomické studie ukazují, že výnos firemních investic do výzkumu je

* 25 až 30 procent, uplatní-li se vzniklý produkt na trhu.

* Co si myslíte o tezi ekonomy Johna Kennetha Galbraitha, že výzkum ve velkých firmách je usměrňován takzvanou technostrukturou (managementem, vedoucími vědci, techniky, marketinkovými pracovníky) tak, že jsou sledovány primárně zájmy firmy, ne nutně spotřebitelů? Spotřebitelé jsou pak reklamou masírováni, že ten či onen produkt prostě musejí mít.

Zájmem korporace je vytvořit produkt, který spotřebitel bude chtít kupovat a který firmě zajistí zisk.

* Hlavním cílem velké firmy podle Galbraitha není zisk, ale růst.

Galbraith zapomněl na to, že na trzích existuje cosi jako konkurence. Firmy se mohou stát, jak velkými chtějí, ale zcela zásadním a nutným předpokladem k tomu je, aby úspěšněji než konkurence vycházely vstříc přáním a potřebám spotřebitele. Stejně je to s tím problémem manipulace našich preferencí ze strany korporací – Galbraithův argument nakonec byl, že firmám by nemělo být povoleno užívat reklamy pro své zboží. Jenže on opět zapomněl, že reklama je druhem informace. Zprvu, spotřebitel může přijmout nebo odmítnout tuto reklamu a, zadruhé, zakoupí-li produkt, jenž byl inzerován, velmi rychle zjistí, zda reklama mluvila pravdu. Existuje tedy spousta zpětných vazeb. Myslím, že Galbraith nechápal povahu tržní ekonomiky a ani to, že spotřebitelé jsou velmi suverénní v tom, zač peníze utratí.

* Ve svých studiích kritizujete praktiku přezkumů profesní skupinou (peer-reviews), jejímž nezamýšleným důsledkem je posilování již převládajícího paradigmatu. Byrokracie a státní financování vědy tento trend spíše utužují. Může být, že čím vyšší poměr financování vědy státem, tím obtížnější bude posun paradigmatu a tím těžkopádněji se tedy bude věda rozvíjet?

Ano. Přezkumy děláme všichni. Potíž je, když se zkombinují se specifickým cílem, jehož má být financováním výzkumu dosaženo. Pokud chcete vědu směřovat určitým směrem, vybíráte členy přezkumné komise, kteří s vámi souhlasí, a odmítáte ty, kteří jsou proti. Podíváte-li se na seznamy jmen vědců z přezkumu NSF (National Science Foundation – vládní agentura Spojených států pro podporu základního výzkumu, pozn. red.), obecně pocházejí jen z univerzit takzvané Břečťanové ligy (Ivy League, skupina osmi elitních soukromých univerzit ze severovýchodu USA, pozn. red.) nebo jiných velkých univerzit.

* Monopolizace úhlů pohledu a vědy vůbec?

Ano. Existuje na to spousta literatury. Zajímavostí je, že přezkumy se objevily až na sklonku druhé světové války. Roku 1944 řídil kancelář výzkumu při americkém námořnictvu fyzik Alan Waterman, jenž dostával návrhy na financování toho a toho souvisejícího projektu, například oceánografického. Byl zaskočen, nerozuměl tomu, nevěděl, co je kvalitní a co ne. Požádal proto o pomoc své kamarády z oborů. To byl začátek profesních přezkumů – na bázi kamarádství. Ten muž se stal prvním ředitelem NSF.

* Může to být příčinou toho, proč oficiální, učebnicové ekonomii stále vládne neoklasické paradigma, které se jednostranně rozvíjí cestou matematizace a formalizace, ale je otázkou, zda je schopno řešit reálné ekonomické problémy, nejen teoretizovat „o nesmrtnosti brouka“.

Myslitel Friedrich von Hayek tomu říkal scientismus – myslel tím přesvědčení, že všechno v reálném světě lze redukovat na rovnice. Tunely, mrakodrapy, mosty – k postavení potřebujete rovnice. Takže ta věda je úspěšná. A pak přijde někdo jako já nebo Hayek, kdo popisuje ekonomiku bez rovnic, a to najednou vůbec nepůsobí vědecky. Je to mimo.

* Ale lze argumentovat, že s rovnicemi je možné postavit most, ale ne popsat lidskou společnost. Pro úředníky, kteří rozhodují o přidělení peněz, o grantech, je však přesvědčivější, když je to v podobě rovnic – pak na to peníze dají spíše. Je to pak jen otázka image vědecké práce.

Napsal o tom hezkou esej James Buchanan (ekonom bádající na pomezí ekonomie a politologie, nositel Nobelovy ceny, pozn. red.). Ptal se, o čem vlastně ekonomie je. Rozlišoval ekonomii rovnic a ekonomii institucí a dopěl k závěru, že abyste mohli dělat tu první ekonomii, nemusíte být vlastně ekonom, spíše matematik. Pro Buchanana ani pro rakouskou školu to není skutečná ekonomie.

* I v České republice je snazší dostat peníze, dejme tomu, na ekonometrický výzkum s výsledky na první pohled mnohem hmatatelnějšími než na verbální ekonomii ve stylu rakouské školy. A to i přesto, že matematický model užívaný ekonometry může být nakonec realitě vzdálen mnohem více než pouhý slovní popis.

Ano. Neoklasická ekonomie není ekonomikou reálného života. Modely popisují svět, který nikdy neexistoval. Je to antirealistická ekonomie. Rakušané se snaží popsat svět takový, jaký je. Je tam mnohem více realismu, než kdy v neoklasické ekonomii najdete.

William Butos (63) Profesor ekonomie z Trinity College v Hartfordu je synem řeckého přistěhovalce. Specializuje se na ekonomii vědy, monetární teorie, teorie hospodářských cyklů a na ekonomii takzvané rakouské školy. Za tři nejvýznačnější ekonomy považuje právě zástupce tohoto proudu ekonomického myšlení – Friedricha von Hayeka, Ludwiga von Misesa a Karla Megera, někdejšího studenta pražské Karlo-Fredinandovy (dnes Karlovy) univerzity. Butosovy nejmilejší koníčky jsou fotografování a truhlářina, jelikož věk mu již nedovoluje, aby se věnoval surfování. Ženatý otec jednoho syna – lékaře – řídí Volvo Vagon, model 1998.